

REZOLUCJA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO (UE) 2025/1599

z dnia 7 maja 2025 r.

zawierająca uwagi stanowiące integralną część decyzji w sprawie absolutorium z wykonania budżetu ogólnego Unii Europejskiej za rok budżetowy 2023, sekcja IV – Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

PARLAMENT EUROPEJSKI,

- uwzględniając swoją decyzję w sprawie absolutorium z wykonania budżetu ogólnego Unii Europejskiej za rok budżetowy 2023, sekcja IV – Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej,
 - uwzględniając art. 102 Regulaminu i załącznik V do Regulaminu,
 - uwzględniając opinię przedstawioną przez Komisję Prawną,
 - uwzględniając sprawozdanie Komisji Kontroli Budżetowej (A10-0050/2025),
- A. mając na uwadze, że w ramach procedury udzielania absolutorium organ udzielający absolutorium pragnie podkreślić szczególne znaczenie dalszego wzmacniania legitymacji demokratycznej instytucji Unii dzięki zwiększaniu przejrzystości i rozliczalności oraz wdrażaniu koncepcji budżetowania wynikowego i właściwego zarządzania zasobami ludzkimi;
- B. mając na uwadze, że Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) jest instytucją sądową Unii, której zadaniem jest zapewnianie poszanowania prawa Unii poprzez czuwanie nad jednolitą interpretacją i jednolitym stosowaniem traktatów oraz przez zapewnienie kontroli zgodności z prawem aktów przyjmowanych przez instytucje, organy, urzędy i agencje Unii;
- C. mając na uwadze, że TSUE przyczynia się do ochrony wartości Unii, a poprzez swoje orzecznictwo działa na rzecz budowania Europy;
- D. mając na uwadze, że TSUE składa się z dwóch organów sądowych: Trybunału Sprawiedliwości i Sądu;
- E. mając na uwadze, że w 2024 r. Parlament i Rada zmieniły Protokół nr 3 w sprawie statutu TSUE („statut”) ⁽¹⁾ w kwestii przeniesienia do Sądu właściwości do wydawania orzeczeń w trybie prejudycjalnym w określonych dziedzinach;
1. odnotowuje, że budżet TSUE wchodzi w zakres działu 7 WRF „Europejska administracja publiczna”, który w 2023 r. dysponował kwotą 12,3 mld EUR (co stanowi 6,4 % całkowitego budżetu Unii); zwraca uwagę, że budżet TSUE o wartości blisko 0,5 mld EUR stanowi około 3,9 % całkowitych wydatków administracyjnych Unii;
 2. zwraca uwagę, że Trybunał Obrachunkowy („Trybunał”) w swoim sprawozdaniu rocznym za rok budżetowy 2023 („sprawozdanie Trybunału”) zbadał próbę 70 transakcji w dziale „Administracja”, czyli o 10 więcej niż zbadał w 2022 r.; zwraca ponadto uwagę, że Trybunał stwierdził, iż wydatki administracyjne obejmują wydatki na zasoby kadrowe, w tym na emerytury i renty, które w 2023 r. stanowiły około 70 % wszystkich wydatków administracyjnych, oraz wydatki na budynki, wyposażenie, energię, telekomunikację i informatykę (IT), a z kontroli prowadzonych od wielu lat przez Trybunał wynika, iż zasadniczo są to wydatki obciążone niskim ryzykiem;
 3. odnotowuje, że chociaż na 70 zbadanych transakcji błędy wystąpiły w 21 transakcjach (30 %), Trybunał na podstawie pięciu skwantyfikowanych błędów szacuje, iż poziom błędów znajduje się poniżej progu istotności;
 4. zwraca uwagę, że Trybunał nie wskazał w swoim sprawozdaniu żadnego konkretnego problemu dotyczącego TSUE;

⁽¹⁾ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE, Euratom) 2024/2019 z dnia 11 kwietnia 2024 r. zmieniające Protokół nr 3 w sprawie statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (Dz.U. L, 2024/2019, 12.8.2024, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/2019/oj>).

Zarządzanie budżetem i finansami

5. zwraca uwagę, że budżet przydzielony TSUE w 2023 r. wyniósł 486 025 796 EUR, co stanowi wzrost o 3,9 % w porównaniu z 2022 r.; zauważa, że wzrost ten był głównie związany z rewaloryzacją wynagrodzeń przewidzianą na 2023 r.; podkreśla, że budżet TSUE jest zasadniczo budżetem administracyjnym, przy czym około 75 % środków wiąże się z wydatkami na potrzeby członków i personelu, a pozostałe wydatki niemal w całości wiążą się z budynkami i IT;
6. odnotowuje, że ogólny wskaźnik wykonania budżetu na koniec 2023 r. wyniósł 97,72 %; zwraca uwagę, że władzy budżetowej przedłożono pięć przesunąć zgodnie z art. 29 rozporządzenia finansowego w celu zasilenia linii budżetowych „Zużycie energii”, „Zakup, konserwacja oraz utrzymanie sprzętu i oprogramowania komputerowego” oraz „Budynki” z innych linii budżetowych, głównie z linii budżetowej „Wynagrodzenia i świadczenia” na potrzeby pracowników; zwraca uwagę, że wojna napastnicza Rosji przeciwko Ukrainie nadal powodowała presję budżetową na TSUE, w tym poprzez rosnącą inflację i rewaloryzację wynagrodzeń, duży wzrost kosztów energii oraz kosztów wielu towarów i usług;
7. z zadowoleniem odnotowuje, że delegowany urzędnik zatwierdzający oświadczył, iż przydzielone zasoby zostały wykorzystane zgodnie z przeznaczeniem i zasadą należytego zarządzania finansami oraz że wprowadzone procedury kontroli zapewniły niezbędne gwarancje legalności i prawidłowości transakcji leżących u podstaw rozliczeń;
8. zwraca uwagę, że w 2023 r. średni czas płatności wynosił 23,1 dnia w porównaniu z 24,32 dnia w 2022 r.; wzywa TSUE do dalszych wysiłków na rzecz skrócenia czasu płatności, w szczególności mając na uwadze, że w 2023 r. 81 % faktur otrzymał on drogą elektroniczną;
9. zwraca uwagę, że budżet TSUE na podróże służbowe, który w 2023 r. wyniósł 638 000 EUR, obejmujący zarówno pracowników, jak i członków, w 2023 r. zmniejszył się o dalsze 3,3 % w porównaniu z 2022 r.; odnotowuje, że w 2023 r. wykorzystano 85,1 % środków na podróże służbowe w porównaniu z 46,6 % w 2022 r., co było spowodowane utrzymującymi się w tym czasie ograniczeniami w podróżach;

Zarządzanie wewnętrznym, wyniki i kontrola wewnętrzna

10. zwraca uwagę na ważne kroki podjęte przez TSUE w 2023 r. służące reformie jego działalności sądowniczej, które doprowadziły do częściowego przeniesienia właściwości do orzekania w trybie prejudycjalnym z Trybunału Sprawiedliwości do Sądu; zwraca uwagę, że pod koniec 2023 r. osiągnięto porozumienie polityczne z Parlamentem i Radą na temat zmiany statutu TSUE oraz poprawy funkcjonowania TSUE w związku ze stałym wzrostem liczby postępowań oraz złożonością i delikatnym charakterem wnoszonych spraw; odnotowuje, że po wprowadzeniu reformy w 2024 r. przyjęto szczegółowe zasady i procedury, aby ją dokończyć i umożliwić wdrożenie nowych ram regulacyjnych od 1 października 2024 r.;
11. zwraca uwagę, że w 2023 r. Trybunał Sprawiedliwości orzekł w pięciu sprawach dotyczących zasady pierwszeństwa prawa UE w kontekście czterech pytań prejudycjalnych wniesionych przez sądy w Niemczech, Irlandii, Polsce i Rumunii oraz jednego postępowania w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego dotyczącego Polski; podkreśla fundamentalne znaczenie zasady pierwszeństwa prawa unijnego, która zapewnia jednolitą wykładnię i jednolite stosowanie prawa Unii we wszystkich państwach członkowskich oraz gwarantuje praworządność jako jedną z podstawowych wartości Unii; zdecydowanie potwierdza, że pierwszeństwo prawa unijnego jest podstawą porządku prawnego Unii, i podkreśla kluczową rolę TSUE w utrzymywaniu rządów prawa w całej Unii; odnotowuje ponadto, że Sąd orzekł w sześciu sprawach związanych ze „środkami ochrony budżetu Unii przed naruszeniami zasad państwa prawnego” przeciwko rządowi węgierskiemu, który regularnie narusza podstawowe wartości Unii; wzywa Komisję do podejmowania zdecydowanych działań egzekwujących prawo wobec każdego państwa członkowskiego, które kwestionuje lub lekceważy wiążący charakter orzeczeń TSUE; podkreśla, że w sprawach związanych z dochodzeniem w sprawie budżetu Unii wszystkie właściwe organy muszą w pełni przestrzegać zasad sprawiedliwości proceduralnej i praw podstawowych;
12. zauważa, że art. 4 ust. 2 Traktatu o Unii Europejskiej stanowi, że „Unia szanuje równość Państw Członkowskich wobec Traktatów, jak również ich tożsamość narodową, nierozzerwalnie związaną z ich podstawowymi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi, w tym w odniesieniu do samorządu regionalnego i lokalnego. Szanuje podstawowe funkcje państwa [...]”;
13. potępia środki krajowe lub krajowe działania ustawodawcze mające na celu podważenie kodyfikacji i egzekwowania wyroków TSUE; apeluje o ustanowienie formalnego mechanizmu nadzoru nad przestrzeganiem przez państwa członkowskie orzeczeń TSUE i zaleca powiązanie wypłat unijnych środków z przestrzeganiem zasad praworządności w ramach systemu warunkowości;

14. odnotowuje, że w 2023 r. do Trybunału Sprawiedliwości wpłynęło 821 nowych spraw – w porównaniu z 806 sprawami w 2022 r. – z czego 63 % stanowiły wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, a 28,6 % – odwołania od orzeczeń Sądu; zwraca uwagę, że Sąd odnotował znaczny wzrost liczby spraw – 1 271 nowych spraw w 2023 r. w porównaniu z 904 w 2022 r., w tym wyjątkową serię 404 spraw połączonych złożonych w październiku 2023 r.; zauważa ponadto, że w 2023 r. w przypadku Sądu 37 % nowych spraw – łącznie z serią 404 spraw połączonych – dotyczyło skarg związanych z prawem instytucjonalnym, 24,3 % – skarg związanych z własnością intelektualną, a 6 % – sporów między instytucjami Unii a ich pracownikami; zauważa, że całkowita liczba spraw w toku pozostaje na stałym poziomie w porównaniu z poprzednimi latami: jeśli uznamy wyżej wspomniane 404 sprawy za jedną sprawę, na koniec 2023 r. w toku było 2 587 spraw, w porównaniu z 2 585 na koniec 2022 r. i 2 541 pod koniec 2021 r.;
15. odnotowuje, że w 2023 r. Trybunał Sprawiedliwości rozstrzygnął 783 sprawy, w porównaniu z 808 sprawami w 2022 r., oraz że w 2023 r. Sąd rozstrzygnął 904 sprawy, w porównaniu z 858 sprawami w 2022 r.;
16. z zadowoleniem zauważa skrócenie średniego czasu trwania postępowań w sprawach rozstrzygniętych przez Trybunał Sprawiedliwości, jako że w 2023 r. średnia ta wyniosła 16,1 miesiąca w porównaniu z 16,4 miesiąca w 2022 r.; odnotowuje, że średni czas trwania spraw rozstrzygniętych przez Sąd wynosił 18,2 miesiąca w porównaniu z 16,2 miesiąca w 2022 r., co Sąd uzasadnił charakterem i związaną z nim złożonością postępowań, które prowadzono w 2023 r.;
17. odnotowuje skrócenie średniego czasu rozpatrywania przed Trybunałem Sprawiedliwości skarg bezpośrednich (z 23,5 miesiąca w 2022 r. do 20,8 miesiąca w 2023 r.) i odesłań prejudycjalnych (z 17,3 miesiąca do 16,8 miesiąca); zauważa, że w odniesieniu do sporów przed Trybunałem Sprawiedliwości znacznie wzrosła liczba skarg bezpośrednich, w szczególności z dziedziny ochrony środowiska, oraz że pytania prejudycjalne skierowane do Trybunału Sprawiedliwości w 2023 r. dotyczyły głównie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, a w dalszej kolejności opodatkowania, ochrony konsumentów i transportu; zauważa, że w odniesieniu do sporów przed Sądem wzrosła liczba spraw z dziedziny własności intelektualnej oraz polityki gospodarczej i pieniężnej, w tym bankowości;
18. z zadowoleniem odnotowuje wysoki wskaźnik korzystania z e-Curia w 2023 r., kiedy to w e-Curia założono 10 502 konta: 94 % spraw wpłynęło do Sądu za pośrednictwem aplikacji e-Curia, czyli tak samo jak w 2022 r., natomiast wskaźnik wykorzystania e-Curia w Trybunale Sprawiedliwości wzrósł do około 89 % w porównaniu z 87 % w 2022 r.;
19. docenia postępy w cyfryzacji archiwów sądowych służącej zachowywaniu dokumentów, by można się było z nimi zapoznawać w przyszłości, oraz ułatwieniu dostępu do nich śledczym i opinii publicznej za pośrednictwem portalu cyfrowego;
20. z zadowoleniem przyjmuje opracowane przez TSUE podejście oparte na wynikach, umożliwiające TSUE podejmowanie decyzji na podstawie wyników działania i poziomu realizacji jego celów, mierzonych za pomocą zestawu wskaźników obciążenia pracą i wskaźników operacyjnych; zwraca uwagę, że kluczowe wskaźniki wyników stosowane przez TSUE obejmują szeroki zakres konkretnych obszarów powiązanych z pięcioma celami zarządzania na rzecz prawidłowego funkcjonowania TSUE, a mianowicie cyfryzacją i nowymi technologiami, otwartością i przejrzystością, wielojęzycznością i zarządzaniem zasobami ludzkimi;
21. zwraca uwagę, że w latach 2022–2023 ramy kontroli wewnętrznej TSUE poddano dogłębnej ocenie, która potwierdziła ich prawidłowość; odnotowuje, że w ramach tej oceny dostosowano sposób prowadzenia kontroli finansowej w celu zwiększenia jej skuteczności;
22. zwraca uwagę, że główne audyty wewnętrzne przeprowadzone w 2023 r. dotyczyły wydatków TSUE na sprzątnięcie budynków, skuteczności systemu kontroli wewnętrznej w celu zabezpieczenia zasobów informatycznych TSUE oraz procedur naboru pracowników; zauważa, że przy okazji audytu wewnętrznego przeprowadzono również badanie dotyczące wykorzystania sztucznej inteligencji w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości w odniesieniu do wdrożenia „strategii włączenia narzędzi opartych na sztucznej inteligencji do funkcjonowania TSUE”; odnotowuje, że w wielu przypadkach służby TSUE podjęły działania na rzecz wdrożenia zaleceń z audytu wewnętrznego jeszcze przed formalnym zakończeniem audytów wewnętrznych oraz że audytor wewnętrzny uznał te działania za zadowalające;

Zasoby ludzkie, równość i dobrostan pracowników

23. zwraca uwagę, że na koniec 2023 r. TSUE zatrudniał 1 340 urzędników (58 %), 765 pracowników zatrudnionych na czas określony (33 %) na podstawie art. 2 lit. a), b) i c) warunków zatrudnienia innych pracowników UE oraz 198 pracowników kontraktowych (9 %); odnotowuje, że na koniec 2023 r. wskaźnik obsadzenia stanowisk w planie zatrudnienia wyniósł 97,11 %; odnotowuje ponadto, że w 2023 r. roczna rotacja pracowników wyniosła 7,8 %, co wynikało w szczególności z faktu, że 20 % pracowników odchodzących z TSUE przeszło na emeryturę;
24. zwraca uwagę, że w skład Trybunału Sprawiedliwości wchodzi 27 sędziów i 11 rzeczników generalnych oraz że w 2023 r. nie objął urzędu żaden nowy sędzia ani rzecznik generalny; odnotowuje ponadto, że w skład Sądu wchodzi 54 sędziów i że w 2023 r. urząd objęło dwoje nowych sędziów – kobieta i mężczyzna; zwraca także uwagę, że w 2023 r. wybrano nowego sekretarza Sądu;
25. z zadowoleniem przyjmuje szczegółowe odpowiedzi TSUE na kwestionariusz parlamentarnej Komisji Kontroli Budżetowej, przekazane w ramach obecnej procedury udzielania absolutorium, szczególnie w odniesieniu do dystrybucji personelu na koniec 2023 r.; odnotowuje, że nadal występuje duży brak równowagi płci w składzie Trybunału Sprawiedliwości i Sądu; wyraża uznanie dla pisma prezesa Sądu do przewodniczącego konferencji przedstawicieli rządów państw członkowskich w 2024 r. z apelem do państw członkowskich o to, aby uwzględniły potrzebę równowagi płci przy mianowaniu kandydatów mających zastąpić sędziów i rzeczników generalnych; wzywa państwa członkowskie, aby przy powoływaniu kandydatów w ramach wymiany sędziów uwzględniały konieczność równowagi płci;
26. przyjmuje do wiadomości, że spośród 2 303 urzędników i pracowników pełniących służbę pod koniec 2023 r. 61 % to kobiety; z zadowoleniem przyjmuje fakt, że odsetek kobiet pełniących funkcje administracyjne wynosi 55 %, a w szczególności że odsetek kobiet na stanowiskach kierowniczych zwiększył się do 43 % w porównaniu z 40 % w 2022 i 2021 r., co potwierdza tendencję wzrostową odnotowywaną od 2018 r. (41 % w 2020 r., 39 % w 2019 r. i 37,5 % w 2018 r.); odnotowuje jednak, że reprezentacja kobiet była najwyższa w asystenckich grupach zaszerogowania, zaś najniższa na stanowiskach kierowniczych wyższego szczebla; wzywa TSUE, aby zadbał o większą reprezentację kobiet na stanowiskach kierowniczych wyższego szczebla oraz wprowadził dodatkowe środki w celu promowania równowagi płci na wszystkich szczeblach; z zadowoleniem przyjmuje wysiłki podejmowane przez TSUE na rzecz równości, włączenia i różnorodności, zwłaszcza na etapie rekrutacji;
27. wzywa TSUE, aby publikował coroczne sprawozdanie na temat równości płci i różnorodności w trosce o przejrzystość w odniesieniu do reprezentacji płci na wszystkich szczeblach instytucji, w tym wśród sędziów, rzeczników generalnych i pracowników administracyjnych, a także aby wprowadził konkretne środki na rzecz poprawy parytetu płci na stanowiskach wyższego szczebla;
28. wyraża zadowolenie, że wśród pracowników TSUE znajdują się przedstawiciele wszystkich narodowości Unii, ale zauważa, że niektóre z tych narodowości są reprezentowane w większej mierze niż inne; z zadowoleniem przyjmuje kontynuowane w 2023 r. wysiłki TSUE na rzecz promowania lepszej równowagi geograficznej wśród swoich pracowników, w szczególności poprzez zwiększanie widoczności i atrakcyjności wakatów, tworzenie i oferowanie korzystniejszych warunków pracy w celu przyciągnięcia pracowników zatrudnionych na czas określony z niektórych mniej reprezentowanych państw członkowskich oraz szerokie informowanie różnych odbiorców o możliwościach pracy w TSUE; zauważa, że w ramach programu staży TSUE podjęto znaczne wysiłki, by przyciągnąć wielu utalentowanych młodych ludzi z różnych państw członkowskich; zwraca się do TSUE o zbadanie, czy stażyści równomiernie reprezentują wszystkie państwa członkowskie;
29. apeluje do TSUE, aby sprzyjał wielojęzycznemu środowisku pracy, gdyż może ono przyczynić się do zwiększenia równowagi pod względem obywatelstwa pracowników; wzywa wszystkie instytucje, aby podtrzymywały zasadę wielojęzyczności i dbały o jej przestrzeganie;
30. z zadowoleniem przyjmuje pracę wykonaną przez międzyinstytucjonalną grupę wysokiego szczebla w celu zwiększenia atrakcyjności Luksemburga dla personelu; wzywa TSUE, aby utrzymywał i zacieśniał w ramach różnych inicjatyw współpracę z innymi instytucjami mającymi siedziby w Luksemburgu; z uznaniem zauważa, że zgodnie z zaleceniem międzyinstytucjonalnej grupy wysokiego szczebla władza budżetowa zatwierdziła na rok budżetowy 2025 niezbędne środki, aby umożliwić przyznanie dodatku mieszkaniowego pracownikom zatrudnionym w niższych grupach zaszerogowania; zwraca się o informowanie Parlamentu o postępach w realizacji inicjatyw mających na celu zwiększenie atrakcyjności Luksemburga jako miejsca pracy;
31. odnotowuje, że w 2023 r. TSUE wdrożył za pośrednictwem specjalistycznych warsztatów i działań uświadamiających szereg inicjatyw mających na celu promowanie dobrostanu fizycznego i psychicznego pracowników; zwraca uwagę, że system telepracy, który wszedł w życie 1 maja 2022 r., został pozytywnie oceniony przez członków kadry kierowniczej, z których 92 % odpowiedziało, że wydajność pracowników korzystających z telepracy była równoważna z wydajnością w okresie przed wprowadzeniem systemu telepracy lub lepsza niż w tym okresie; odnotowuje, że aby osiągnąć lepszą równowagę między życiem zawodowym a prywatnym, w 2023 r. TSUE ponownie umożliwił swoim pracownikom telepracę spoza miejsca zatrudnienia przez maksymalnie 10 dni w roku, zwłaszcza podczas wakacji sądowych;

32. z zadowoleniem przyjmuje obecne kampanie uświadamiające, informacyjne i szkoleniowe mające na celu promowanie włączenia, wzajemnego szacunku, współpracy oraz wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami i osób im pomagających;
33. zauważa, że w 2023 r. zarejestrowano 20 198 dni roboczych urlopu chorobowego, co oznacza spadek o 14,78 % w porównaniu z 2022 r.; odnotowuje z troską, że w 2023 r. służba medyczna zgłosiła 11 przypadków wypalenia zawodowego; z zadowoleniem przyjmuje przeprowadzoną przez TSUE dogłębną analizę diagnoz w celu zidentyfikowania przypadków wypalenia zawodowego i fakt, że TSUE położył nacisk na środki zapobiegawcze, w szczególności wzmocnienie zespołu pracowników medycznych i socjalnych, zapobieganie zagrożeniom psychospołecznym w miejscu pracy oraz wprowadzenie działań uświadamiających dla kadry kierowniczej na temat prawa do bycia offline i na temat ryzyka przepracowania; zachęca TSUE, by nadal poświęcał uwagę temu problemowi, aby zapobiec kolejnym przypadkom wypalenia zawodowego, oraz informował Parlament o środkach stosowanych w tym zakresie;
34. zwraca uwagę, że w 2023 r. wszczęto postępowanie administracyjne w sprawie zarzutu molestowania seksualnego dotyczącego pracownika oraz że sprawa ta zakończyła się w 2024 r. nałożeniem kary; z zaniepokojeniem zauważa, że w 2023 r. wszczęto również procedurę wsparcia osoby, która zarzuciła molestowanie sędziemu, ale w tej sprawie nie stwierdzono, aby doszło do molestowania; zwraca uwagę, że międzywydziałowa grupa robocza ustanowiona w marcu 2023 r., a zatem przed ratyfikacją Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, przeanalizowała zasady i procedury obowiązujące w TSUE w celu zapobiegania molestowaniu i wydała pewne zalecenia z myślą o udoskonaleniu tych zasad i procedur; zachęca TSUE, by podejmował dalsze działania i niezmiennie pokazywał, że molestowanie w miejscu pracy nie będzie tolerowane, a także wprowadził obowiązkowe szkolenia na temat nieświadomych uprzedzeń i norm etycznych dla wszystkich sędziów i urzędników wyższego szczebla, aby zapobiec nadużywaniu władzy;

Ramy etyczne

35. zauważa z zadowoleniem, że zgodnie z poprzednimi zaleceniami w związku z absolutorium w 2023 r. opracowano, a w marcu 2024 r. przyjęto nowe zasady etyki dotyczący praw i obowiązków urzędników i innych pracowników TSUE, które odzwierciedlają wartości i przywiązanie TSUE do etyki zawodowej; zauważa, że zasady etyki zawierają przepisy dotyczące konfliktu interesów, obowiązku lojalności, obowiązku zachowania poufności i dyskrecji, działalności zewnętrznej, działalności zawodowej po zakończeniu służby i kwestii publikacji, a przy tym mają zastosowanie również do oddelegowanych ekspertów krajowych i aplikantów sędziowskich goszczonych w ramach europejskiej sieci szkolenia kadr wymiaru sprawiedliwości; zauważa, że w 2023 r. zorganizowano działania uświadamiające i uaktualnione szkolenia na temat zasad etyki dla pracowników i kadry kierowniczej, ze szczególnym uwzględnieniem nowych pracowników; apeluje o regularne obowiązkowe szkolenia dla wszystkich pracowników i zwraca się o informowanie Parlamentu o tym, jak przebiega wdrażanie zasad etyki;
36. zauważa, że przed wejściem w życie zasad etyki zostały zgłoszone i rozpatrzone zgodnie z obowiązującymi procedurami dwa potencjalne przypadki konfliktu interesów, dzięki czemu nowi członkowie personelu, których to dotyczyło, nie zajęli się sprawami, które znali z pracy na poprzednim stanowisku;
37. zauważa, że aby uniknąć wszelkich potencjalnych konfliktów interesów przy rozpatrywaniu spraw, po przyjęciu zasad etyki członków i byłych członków TSUE deklaracje interesów członków zostały opublikowane w internecie; zauważa, że TSUE regularnie poddaje ocenie swoje przepisy wewnętrzne w tym zakresie, aby je aktualizować i gwarantować najwyższe możliwe standardy etycznego postępowania; wzywa TSUE do ustanowienia niezależnej komisji etycznej odpowiedzialnej za nadzór nad przestrzeganiem kodeksu postępowania i badanie potencjalnych naruszeń; apeluje o obowiązkowe coroczne szkolenia na temat etyki dla wszystkich pracowników TSUE, w tym sędziów i rzeczników generalnych, w celu ochrony nieskazitelnego działania TSUE; zwraca się do TSUE o informowanie Parlamentu o wynikach dalszych ocen skuteczności tego środka mającego na celu zapobieganie konfliktom interesów;
38. z zadowoleniem odnotowuje, że opublikowano deklaracje interesów członków TSUE, lecz apeluje o wprowadzenie standardowej procedury kontroli przed powołaniem na stanowisko w celu identyfikowania i łagodzenia potencjalnych konfliktów interesów na wczesnym etapie; apeluje do Rady o ustalenie przejrzystych wytycznych dla państw członkowskich na potrzeby nominowania kandydatów na stanowiska sędziowskie w TSUE;
39. apeluje do TSUE o wprowadzenie obowiązkowej polityki odsuwania sędziów, którzy w przeszłości byli powiązani zawodowo ze stronami występującymi przed TSUE; apeluje o bardziej rygorystyczną kontrolę konfliktów interesów w przypadku sędziów i pracowników wyższego szczebla, w tym o regularne aktualizowanie wymogów dotyczących ujawniania informacji finansowych; zwraca się o publikowanie w czasie rzeczywistym decyzji o odsunięciu sędziów, którzy zgłosili konflikt interesów, co zapewni większą przejrzystość postępowań sądowych i zwiększy zaufanie społeczeństwa do bezstronności i nieskazitelności TSUE;

40. odnotowuje, że w 2023 r. wszyscy członkowie TSUE zgodnie z art. 14 statutu mieli miejsce zamieszkania w Luksemburgu;
41. zauważa, że od 2018 r. wykaz działalności zewnętrznej członków Trybunału Sprawiedliwości i Sądu jest publikowany na stronie internetowej TSUE; zauważa ponadto, że wykaz ten jest mało czytelny dla ogółu społeczeństwa, i zaleca jego przegląd w celu zwiększenia jego jasności i wartości informacyjnej; zauważa, że zgromadzenie ogólne Trybunału Sprawiedliwości lub konferencja plenarna Sądu wydaje uprzednią zgodę tylko wtedy, gdy działalność zewnętrzna jest zgodna z wymogami zasad etyki i z obowiązkiem dyspozycyjności członków na potrzeby działalności sądowniczej; zwraca się do TSUE o informowanie organu udzielającego absolutorium o inicjatywach mających na celu poprawę czytelności informacji związanych z działalnością zewnętrzną, zgodnie z wcześniejszymi zaleceniami w związku z absolutorium;
42. zauważa, że zaktualizowane w 2021 r. przepisy regulujące przejazdy i podróże służbowe członków oraz korzystanie przez nich z usług kierowców i z samochodów stanowią, że TSUE ponosi jedynie koszty bieżące wynikające z korzystania z samochodu do celów związanych z podróżami służbowymi lub z wykonywaniem mandatu z limitem 10 000 km; ponawia opinię, że członkowie TSUE nie powinni korzystać z floty samochodowej w żadnym innym celu niż w ramach ścisłego wykonywania obowiązków członka TSUE; zauważa, że TSUE poinformował, iż prowadzi rozmowy z innymi instytucjami z zamiarem stworzenia zharmonizowanego zbioru przepisów dotyczących używania pojazdów służbowych, z poszanowaniem autonomii każdej z instytucji; zachęca wszystkie instytucje Unii do uzgodnienia jednolitego, stosowanego horyzontalnie systemu, co ograniczyłoby dezorganizację oraz zwiększyło przejrzystość i efektywność wykorzystania pieniędzy publicznych; zwraca się do TSUE o informowanie Parlamentu o postępach w tej sprawie;
43. zauważa, że w 2023 r. zamknięto prowadzoną przez OLAF sprawę, o której mowa w poprzednich rezolucjach w sprawie absolutorium, dotyczącą postępowania członka, które mogło stanowić poważne niedopełnienie obowiązków; odnotowuje, że według wiedzy TSUE w 2023 r. nie było innych dochodzeń ani zaleceń OLAF;
44. odnotowuje, że w 2023 r. TSUE nie zgłosił żadnych przypadków nadużyć finansowych, korupcji lub niewłaściwego wykorzystania środków unijnych; zauważa, że strategia TSUE w zakresie zwalczania nadużyć finansowych stanowi nieodłączną część zintegrowanych ram kontroli wewnętrznej i zarządzania ryzykiem, ze szczególnym uwzględnieniem ryzyka nieprawidłowego ujawnienia informacji;

Przejrzystość wymiaru sprawiedliwości i dostęp obywateli do niego

45. z zadowoleniem przyjmuje zaangażowanie TSUE na rzecz zwiększenia przejrzystości, dostępu do wymiaru sprawiedliwości i otwartości wobec obywateli, przez co przyczynia się do wzrostu zaufania publicznego do instytucji Unii;
46. zauważa, że w 2023 r. TSUE połączył usługi transmisji strumieniowej na stronie internetowej Curia z rozpraw Trybunału Sprawiedliwości i z rozpraw Sądu, ułatwiając w ten sposób obywatelom zapoznanie się z działalnością sądowniczą TSUE; z zadowoleniem odnotowuje ulepszenie strony internetowej CURIA pod względem struktury, funkcji i treści; z zadowoleniem przyjmuje fakt, że od 2023 r. na stronie internetowej Curia transmituje się na żywo ogłaszanie wyroków przez Trybunał Sprawiedliwości, odczytywanie opinii rzeczników generalnych, rozprawy wielkiej izby i niektóre rozprawy izb rozpoznających sprawy z udziałem pięciu sędziów; wzywa TSUE do dalszego zwiększenia przejrzystości poprzez transmitowanie wszystkich rozpraw Trybunału Sprawiedliwości i rozpraw Sądu na swojej stronie internetowej i przechowywanie ich bezterminowo w internecie;
47. z zadowoleniem przyjmuje fakt, że w następstwie reformy swojego statutu TSUE będzie publikować pisma procesowe lub uwagi na piśmie złożone w postępowaniu prejudycjalnym po jego zakończeniu, z wyjątkiem przypadków sprzeciwu danej osoby wobec publikacji jej pisma procesowego lub uwag; podkreśla, że ich publikowanie zwiększy przejrzystość i ułatwi dostęp obywateli do wymiaru sprawiedliwości, oraz wzywa TSUE do publikowania na swojej stronie internetowej wszystkich dokumentów związanych ze sprawami; wzywa TSUE do wdrożenia procedury umożliwiającej wszystkim dostęp na miejscu do dokumentów związanych ze sprawą;
48. zauważa, że w kwietniu 2023 r. Sąd, a we wrześniu 2024 r. Trybunał Sprawiedliwości przyjęły przepisy dotyczące wykorzystywania wideokonferencji, zgodnie z którymi strona może zwrócić się o wideokonferencję, jeżeli ze względów bezpieczeństwa lub z innych ważnych powodów pełnomocnik tej strony nie może osobiście uczestniczyć w rozprawie;
49. zauważa, że zasady określone w decyzji TSUE z 26 listopada 2019 r. dotyczące publicznego dostępu do dokumentów w posiadaniu TSUE odnoszących się do jego zadań administracyjnych nie mają zastosowania do dokumentów sądowych, do których dostęp jest regulowany regulaminem postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości i regulaminem postępowania przed Sądem; odnotowuje, że w 2023 r. TSUE zarejestrował 21 wniosków o publiczny dostęp do dokumentów administracyjnych, a w 12 przypadkach dostępu do nich udzielił; odnotowuje, że w 2023 r. Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich nie stwierdził ani jednego przypadku niewłaściwego administrowania ze strony TSUE;

50. zwraca się do TSUE o uproszczenie wyszukiwania orzeczeń w e-Curia; z zadowoleniem przyjmuje wysiłki na rzecz uczynienia interfejsu bardziej przyjaznym dla użytkowników i intuicyjnym;

Cyfryzacja, cyberbezpieczeństwo i ochrona danych

51. zauważa, że w porównaniu z 2022 r. wydatki budżetowe na projekty informatyczne wzrosły w 2023 r. o 10,9 %, na sprzęt informatyczny – o 13 %, na projekty dotyczące cyberbezpieczeństwa – o 59 %, a na usługi, licencje i sprzęt w dziedzinie cyberbezpieczeństwa – o 72 %;
52. zauważa, że priorytetem TSUE w 2023 r. nadal było wdrażanie dużych projektów cyfryzacyjnych w ramach strategii transformacji cyfrowej, takich jak opracowanie zintegrowanego systemu zarządzania sprawami (SIGA), promowanie korzystania z aplikacji e-Curia do składania dokumentów proceduralnych i do powiadamiania o nich drogą elektroniczną, rozpoczęcie stosowania podpisu elektronicznego oraz elektronicznego systemu rejestracji dokumentów i zarządzania dokumentami HAN/Ares; odnotowuje, że TSUE śledzi zwrot z inwestycji w projekty cyfryzacyjne pod względem kosztów i efektywności zasobów, i zwraca się do TSUE o informowanie organu udzielającego absolutorium o swoich ustaleniach w tej kwestii;
53. zauważa, że w ramach kompleksowej inicjatywy na rzecz zwiększenia dostępności i włączenia osób wymagających szczególnego traktowania TSUE przy wprowadzaniu wszelkich zmian w swoich systemach informatycznych i przy ich rozbudowie nadal wdrażał podejście oparte na uwzględnieniu dostępności już w fazie projektowania; zauważa, że w następstwie audytu strony internetowej Curia TSUE zaczął poprawiać dostępność strony dla szerokiego grona użytkowników, takich jak osoby z upośledzeniem wzroku, upośledzeniem słuchu lub z niepełnosprawnością intelektualną;
54. zauważa, że zgodnie z nową strategią wykorzystania sztucznej inteligencji przyjętą w czerwcu 2023 r. TSUE wdrożył kilka projektów opartych na sztucznej inteligencji (SI), takich jak automatyzacja analizy dokumentów pod kątem odniesień do mających zastosowanie aktów prawnych oraz pomoc w weryfikacji faktur za pomocą procesów zrobotyzowanych i w transkrypcji rozpraw; podkreśla, że niezwykle ważne jest, aby sztuczna inteligencja była wykorzystywana w sposób, który w pełni chroni niezawisłość, jakość i niezmałowany przebieg procesów prawnych oraz który w pełni uwzględnia kwestie etyczne, a także by była wykorzystywana pod nadzorem człowieka i umożliwiała interwencję człowieka, aby uniknąć negatywnych konsekwencji i zagrożeń oraz aby można było zatrzymać system, jeśli nie będzie działał zgodnie z zamierzeniami; zauważa, że w ramach tej strategii TSUE powołał radę ds. SI złożoną z członków Trybunału Sprawiedliwości i Sądu, której zadaniem jest nadzór nad aspektami etycznymi wykorzystywania SI w TSUE oraz określenie jasnych granic jej stosowania; z zadowoleniem przyjmuje wydane przez radę wytyczne dla pracowników dotyczące stosowania sztucznej inteligencji; z zadowoleniem przyjmuje inicjatywy na rzecz podnoszenia kwalifikacji pracowników w zakresie kompetencji cyfrowych dzięki programowi szkoleniowemu opracowanemu we współpracy z Międzyinstytucjonalnym Komitetem ds. Transformacji Cyfrowej (ICDT); podkreśla, że cyfryzacja wymiaru sprawiedliwości i przyjęcie nowych technologii, takich jak sztuczna inteligencja, przyniosą znaczne korzyści z punktu widzenia skutecznego funkcjonowania TSUE; zaleca jednak, aby TSUE przewidział związane z tym ryzyko dla cyberbezpieczeństwa i jeszcze bardziej zacieśnił współpracę z Agencją Unii Europejskiej ds. Cyberbezpieczeństwa i z CERT-UE;
55. odnotowuje, że w 2023 r. Europejski Inspektor Ochrony Danych (EIOD) nie powiadomił TSUE o żadnym postępowaniu wobec TSUE; zauważa, że w 2023 r. w następstwie dochodzenia w sprawie korzystania z usług w chmurze świadczonych przez Amazon Web Services EIOD nie skierował do TSUE żadnych konkretnych zaleceń; zauważa, że w 2023 r. EIOD opublikował decyzję potwierdzającą zgodność korzystania przez TSUE z usług wideokonferencji w chmurze z prawem o ochronie danych; ponownie wyraża jednak obawy co do korzystania z zewnętrznych usług w chmurze, zważywszy na zagrożenia dla cyberbezpieczeństwa i suwerenności cyfrowej;
56. z zadowoleniem odnotowuje, że w 2023 r. TSUE przyjął plan działania w zakresie cyberbezpieczeństwa i wzmocnił swoje zdolności operacyjne w zakresie cyberbezpieczeństwa, aby lepiej chronić swoje systemy przed rosnącą liczbą cyberataków; podkreśla ponadto, że skuteczna strategia cyberbezpieczeństwa jest niezbędnym narzędziem walki z obcymi ingerencjami mającymi na celu podważenie integralności instytucji europejskich; zauważa, że zgodnie z zaleceniami CERT-UE TSUE podjął różne działania, aby zwiększyć swoją gotowość w zakresie cyberbezpieczeństwa i zdolności do przywrócenia gotowości do pracy po incydentach związanych z bezpieczeństwem, m.in. poprzez udział w Międzyinstytucjonalnej Radzie ds. Cyberbezpieczeństwa oraz poprzez szereg powiązanych ze sobą elementów kontroli i narzędzi z zakresu cyberbezpieczeństwa; odnotowuje, że władza budżetowa zatwierdziła na rok budżetowy 2025 niezbędne środki na dwa dodatkowe stanowiska potrzebne do wzmocnienia zasobów kadrowych TSUE w dziedzinie cyberbezpieczeństwa;
57. docenia działania służące ochronie infrastruktury technologicznej TSUE przed zagrożeniami cyberbezpieczeństwa, takie jak audyty cyberbezpieczeństwa, szkolenia personelu i protokoły szybkiego reagowania na incydenty; podkreśla, że cyfryzacja wymiaru sprawiedliwości i wykorzystanie nowych technologii, np. sztucznej inteligencji, przyniosą wiele korzyści dla funkcjonowania TSUE, ale niosą też ze sobą zagrożenia, które TSUE musi przewidzieć i przed którym musi się chronić; dlatego sugeruje TSUE opracowanie strategii cyberbezpieczeństwa i zacieśnienie współpracy z innymi instytucjami Unii, zwłaszcza z ENISA (Agencja UE ds. Cyberbezpieczeństwa), w dziedzinie zapobiegania cyberatakami, których liczba i wymyślność rosną w Europie w postępie geometrycznym;

58. z zadowoleniem przyjmuje inicjatywę nadawania, za pomocą skomputeryzowanego automatycznego generatora nazw, fikcyjnych nazw sprawom zanonimizowanym, aby wzmocnić ochronę danych osobowych i ułatwić identyfikację indywidualnych spraw;
59. z zadowoleniem odnotowuje zmianę regulaminu postępowania przed Sądem, która doprecyzuje i uprości procedury sądowe, w tym możliwość korzystania z wideokonferencji podczas rozpraw, podpisywania decyzji drogą elektroniczną i wyznaczania spraw pilotażowych;

Budynki

60. zauważa, że w następstwie zakończonej w 2023 r. wspólnej refleksji służb nad najbardziej efektywnym wykorzystaniem pomieszczeń TSUE rozpoczęto projekty pilotażowe; zauważa, że wyniki tych projektów zostaną uwzględnione w ostatecznej decyzji w sprawie używania budynków TSUE wraz z innymi czynnikami, takimi jak aspekty środowiskowe i budżetowe, jakość wymiaru sprawiedliwości, dobrostan w pracy, włączenie, dostępność i atrakcyjność TSUE; zwraca się o to, aby Parlament był na bieżąco informowany o wdrażaniu tych wniosków i o ich konsekwencjach dla organizacji przestrzeni do pracy;
61. zauważa, że w 2023 r. TSUE kontynuował kompleksową inicjatywę polegającą na zwiększeniu dostępności jego budynków dla osób z niepełnosprawnościami i na lepszym włączeniu tych osób, służącą zagwarantowaniu fizycznego lub wirtualnego dostępu do TSUE wszystkim osobom – uczestnikom postępowania i odwiedzającym; zauważa ponadto, że w 2023 r. TSUE rozpoczął inwentaryzację swojej infrastruktury, aby z dniem 1 stycznia 2032 r. móc wykazać się zgodnością z nowymi krajowymi przepisami dotyczącymi dostępności; zwraca się o informowanie Parlamentu o dalszych inicjatywach w tej dziedzinie;

Środowisko i zrównoważony rozwój

62. zauważa z zadowoleniem, że w 2023 r. TSUE nadal znacznie zmniejszał zużycie energii i ślad węglowy w porównaniu z 2015 r., który stanowi punkt odniesienia przy wdrażaniu strategii TSUE dotyczącej systemu ekozarządzania i audytu, dzięki działaniom oszczędzającym energię oraz optymalizacji infrastruktury grzewczej, chłodniczej i oświetleniowej; odnotowuje, że w 2023 r. zużycie energii grzewczej zmniejszyło się o 33,5 %, elektryczności – o 28,7 %, wody – o 20,1 %, papieru biurowego – o 63 %, ilość odpadów z biur i ze stołówek zmalała o 43 %, a emisje gazów cieplarnianych – o 30,2 % w porównaniu z 2015 r.; z zadowoleniem odnotowuje, że TSUE zastosował kryteria zielonych zamówień publicznych w 10 zaproszeniach do składania ofert o wartości powyżej 60 000 EUR; z zadowoleniem odnotowuje zobowiązanie TSUE do stosowania systemu ekozarządzania i audytu (EMAS); zachęca TSUE, aby kontynuował wysiłki na rzecz zmniejszenia swojego wpływu na środowisko poprzez opracowanie strategii na rzecz osiągnięcia neutralności pod względem emisji dwutlenku węgla do 2035 r.;
63. z zadowoleniem przyjmuje fakt, że TSUE podjął szereg inicjatyw mających na celu wsparcie i rozwój zrównoważonej mobilności wśród personelu i członków TSUE, obejmujących dopłaty do transportu publicznego, dopłaty do wypożyczania rowerów, udoskonalone parkingi dla rowerów oraz udoskonaloną infrastrukturę dla samochodów hybrydowych i elektrycznych;

Współpraca międzyinstytucjonalna

64. z zadowoleniem przyjmuje oszczędności budżetowe uzyskane dzięki współpracy z innymi instytucjami, a w szczególności wspólne aplikacje i usługi hostingowe oparte na umowach o gwarantowanym poziomie usług zawartych z Komisją, a także dzięki udziałowi w międzyinstytucjonalnych procedurach udzielania zamówień, które umożliwiły TSUE optymalizację kosztów i zasobów;
65. z zadowoleniem odnotowuje wysiłki Europejskiej Sieci Szkolenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości (EJTN) polegające na szkoleniu sędziów krajowych w dziedzinie prawa UE; z uznaniem zauważa, że zgodnie z deklaracją TSUE pt. „Wspieranie EJTN w kształtowaniu zrównoważonej europejskiej kultury sądowej” w 2023 r. TSUE i EJTN starały się zwiększyć różnorodność stażystów długoterminowych i docelowo podnieść ich liczbę do jednego na państwo członkowskie; odnotowuje, że zastosowane środki już okazały się skuteczne, ponieważ TSUE przyjął stażystów z niektórych państw członkowskich, które wcześniej nie uczestniczyły aktywnie w programie; odnotowuje, że w latach 2023–2024 zaoferowano 15 płatnych staży; wzywa TSUE, aby nadal rozwijał inicjatywy wymiany wiedzy, obejmujące wspólne bazy orzecznictwa i wirtualne platformy współpracy, w celu wspierania sądów krajowych w złożonych interpretacjach prawnych;
66. podkreśla, że staże powinny być płatne zgodnie z rezolucją Parlamentu Europejskiego z 14 czerwca 2023 r. w sprawie wysokiej jakości staży w Unii (2020/2005(INL)), w której Parlament apelował o wynagradzanie wszystkich stażystów w Europie; z zadowoleniem odnotowuje, że obecnie wszyscy stażyści w TSUE otrzymują podczas stażu stypendium, głównie od TSUE, a w niektórych szczególnych przypadkach – z innych źródeł; zauważa, że TSUE przyjmuje tylko niewielką liczbę stażystów (mniej niż 10 rocznie) opłacanych z innych źródeł i tylko na krótkie okresy (średnio 2 miesiące); z zadowoleniem odnotowuje, że w takich przypadkach administracja TSUE starannie sprawdza, czy stażyści otrzymują stypendium, dodatek lub wynagrodzenie za staż bezpośrednio od pracodawcy lub uczelni;

67. z uznaniem zauważa, że TSUE w pełni współpracuje z OLAF, Trybunałem, EIOD i Europejskim Rzecznikiem Praw Obywatelskich; zauważa, że w 2023 r. TSUE kontynuował wysiłki na rzecz podtrzymania dialogu nawiązanego z sądami krajowymi, w szczególności z sądami konstytucyjnymi i najwyższymi, oraz że TSUE był gospodarzem szeregu spotkań, w tym dorocznego spotkania sędziów krajowych; zachęca do ściślejszej współpracy między TSUE a sądami krajowymi, aby jeszcze bardziej jednolicie stosować prawo Unii; zaleca ustanowienie stałego programu wymiany sędziów z państw członkowskich, aby nawiązali współpracę z ich odpowiednikami w TSUE, co sprzyjałoby upowszechnianiu najlepszych praktyk w zakresie wykładni prawa Unii;

Komunikacja

68. zauważa, że w 2023 r. TSUE zwiększył wysiłki na rzecz nawiązania kontaktu z obywatelami Unii poprzez zwiększenie swojej obecności w mediach społecznościowych; zauważa, że na koniec 2023 r. liczba subskrybentów konta LinkedIn TSUE wzrosła o 32 %, liczba obserwujących dwa konta TSUE na X (wcześniej Twitter) – o 9 %, a liczba wyświetleń na kanale YouTube – o 84,96 % w porównaniu z rokiem poprzednim;
69. z zadowoleniem przyjmuje wysiłki TSUE na rzecz udoskonalenia komunikacji strategicznej i zwiększenia przejrzystości wobec obywateli Unii w zakresie działalności sądowniczej TSUE, zwłaszcza poprzez organizację Dnia Otwartego, ofertę dla odwiedzających, w szczególności specjalne wizyty wirtualne, w których w 2023 r. wzięło udział 800 uczniów, oraz zmianę stylu redagowania komunikatów prasowych i publikacji internetowych dotyczących tematów interesujących media lub mających wpływ na życie obywateli na bardziej przystępny.
-